

جمهوری اسلامی ایران
مرکز مدیریت حوزه علمیه استان قم
معاونت آموزش
واحد مدارک علمی

عنوان:

رساله علمی سطح سه
بررسی آسیب‌ها و چالش‌های هیئت‌های مذهبی شهر تبریز

محقق:

حسین دهقانی

استاد راهنما: میکائیل صفایی

استاد مشاور: علیرضا جعفرزاده کوچکی

سال تدوین: ۱۳۹۳

چکیده

عزاداری و برپایی مراسم و مجالس ماتم در سوگ خوبان و اولیاء الهی و همین طور مجالس مولودی خوانی، امری است که ریشه در قرآن و سنت نبوی (ص) و سیره امامان (ع) دارد و همان طور که در آیاتی از سوره شورا، حج و نساء آمده است، این عزاداری‌ها مصداق مودت و دوستی اهل بیت (ع) و تعظیم شعائر الهی و از طرفی فریاد مظلوم علیه ظالم می‌باشد. پدیده عزاداری و برپایی هیئت‌های مذهبی علی‌الخصوص در ایام سوگواری ائمه معصومین و به ویژه در ایام محرم الحرام جهت بزرگداشت شهادت حضرت سید الشهداء (ع)، امام سوم شیعیان، امری کاملاً مرسوم در جوامع شیعه مذهب جهان، به ویژه ایران اسلامی به شمار می‌رود، شهر تبریز نیز از جمله مراکزی است که در طول سالیان متمادی در برگزاری این گونه مجالس و هیئت‌های مذهبی قدمتی به اندازه تاریخ دارد. هیئت‌هایی که جایگاه مهمی در فرهنگ سازی شیعه داشته و چه بسا نقش کلیدی در حفظ و احیای ارزش‌های اسلام و قرآن دارند؛ بنابراین بعید نیست که این نهاد مذهبی با کارکردهای مهم خویش همواره در معرض تهدید دشمنان اسلام باشد و آسیب‌های مختلفی از لحاظ شکل و ساختار، محتوایی و مدیریتی در کمین هیئت‌های مذهبی باشد. پژوهش حاضر در راستای بررسی و شناخت آسیب‌ها و چالش‌هایی که این مجالس و هیئات مذهبی را تهدید می‌کنند، در ابتدا، این جنبش‌های مذهبی را به صورت کلی در طول تاریخ شیعه و ایران، مورد بحث قرار داده و سپس زوایای مختلف کارکردهای این آیین عظیم و آسیب‌ها و چالش‌هایی که این حرکت مردمی و مذهبی را تهدید می‌کند، در محدوده مشخصی با عنوان شهر تبریز با استناد به قرائن، مشاهدات و نمونه‌های آماری و بررسی‌های میدانی انجام گرفته، مورد کنکاش دقیق قرار می‌دهد. لازم به ذکر است که شیوه تحقیق در این پژوهش به صورت میدانی بوده و در کنار آن از روش کتابخانه‌ای نیز استفاده شده است. و پس از بررسی‌های انجام گرفته دست آورد بحث در قالب نمودارهایی مجزا ارائه شده است، نمودارهایی که بیانگر این نتیجه است که سهم آسیب‌های محتوایی در تهدید هیئت‌های مذهبی شهر تبریز بیشتر از سایر آسیب‌ها می‌باشد.

واژگان کلیدی: عزاداری، هیئت مذهبی، آسیب و چالش، تبریز.

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۱	مقدمه
۳	فصل اول کلیات و تعاریف
۴	گفتار اول: کلیات طرح تحقیق
۴	بیان مسأله
۴	ضرورت بحث
۵	سؤال اصلی
۵	سؤالات فرعی
۵	سؤالات فرعی تر
۵	فرضیه تحقیق
۵	الف) فرضیه اصلی:
۵	ب) فرضیه کمکی:
۶	اهداف و فوائد تحقیق
۶	پیشینه تحقیق و امتیاز این پژوهش
۶	جامعه آماری و گروه نمونه
۷	کاربرد نتایج تحقیق
۷	گفتار دوم: مفهوم شناسی
۷	الف. هیئت مذهبی
۱۱	ب. عزاداری
۱۴	ج. آسیب شناسی
۱۶	موضوعات آسیب شناسی دینی
۲۰	د. شهر تبریز
۲۵	فصل دوم آسیب های شکلی و صوری
۲۶	قمه زنی

۲۹	تماثیل و نصب شمائل.....
۳۲	استفاده از موسیقی مبتذل.....
۳۴	برهنه شدن.....
۳۵	پولکه.....
۳۶	تزیین اسب.....
۳۷	خود زنی - زنجیر زنی و آسیب رساندن به خود.....
۳۸	شبهه خوانی.....
۴۰	حمل علم.....
۴۲	فراموشی سنت‌های مطلوب عزاداری.....
۴۴	فصل سوم آسیب‌های مدیریتی و ساختاری.....
۴۹	عدم نظارت و کنترل بر هیئت‌ها.....
۵۱	نامطلوب بودن تبلیغ و اطلاع رسانی.....
۵۲	سوء استفاده از امکانات و منابع مالی هیئت‌ها.....
۵۴	فصل چهارم آسیب‌های محتوایی.....
۵۵	مهوریت قرآن.....
۵۸	جهل به مبانی ارزشی مکتب اهل بیت (ع).....
۶۰	عدم بصیرت و بینش سیاسی و اجتماعی.....
۶۲	تحجرگرایی و کج فهمی در دین.....
۶۵	تحریف و بدعت.....
۶۸	اباحه‌گری.....
۶۹	الف- اباحه‌گری ناشی از شهوت عملی.....
۷۰	ب- اباحه‌گری ناشی از شبهه نظری.....
۷۳	ریا و تظاهر.....
۷۸	خرافات.....

۸۳	فصل پنجم تحلیل داده‌ها و نمودارها.....
۹۴	نظر سنجی کلی.....
۹۶	نتیجه گیری.....
۹۸	پیشنهادها و راهکارها.....
۹۹	منابع و مآخذ.....

مقدمه

بر کسی پوشیده نیست که وجود هیئت‌ها و مجالس مذهبی یکی از قوی‌ترین و کارآمدترین عوامل حیات دین و مکتب اهل بیت «ع» در طول تاریخ بوده و نقش بسیار مهمی را در حفظ و حراست و گسترش مکتب تشیع و نشر معارف اهل بیت «ص» ایفا کرده و می‌کنند، به گونه‌ای که در دل خود از هر قشر و صنف و نژادی را جای داده و کارآمدترین پایگاه روشنگری عالمان دینی و خاستگاه فکری و معنوی اندیشمندان و مبارزین و انقلابیون و جوانان حق جو و خداجو بوده است. حضرت امام خمینی «قدس سره» رهبر کبیر انقلاب اسلامی، به زیبایی پرده از این حقیقت برداشته و می‌فرماید: «الآن هزار و چهارصد سال است که این منبرها، با این روضه‌ها و با این مصیبت‌ها و با این سینه زنی‌ها ما را حفظ کرده‌اند»^۱.

مقام معظم رهبری حضرت آیه الله العظمی خامنه‌ای «مدظله» نیز جایگاه این امتیاز و نعمت ویژه را متذکر شده و می‌فرماید: «ما مسلمان‌ها و به خصوص ما شیعیان، امتیازی داریم که دیگر ملیت‌ها و ادیان، این امتیاز را به قدر ما ندارند و آن عبارت است از این اجتماعات دینی که به شکل روبه رو، چهره به چهره، نفس به نفس تشکیل می‌شود که این را در جاهای دیگر دنیا و در ادیان دیگر کمتر می‌شود پیدا کرد، هست نه به این قوت، نه به این وسعت، نه به این تأثیرگذاری و محتوای راقی»^۲.

رشد و پیشرفت روز افزون این هیئت‌ها می‌تواند در سرکوبی و نقش بر آب کردن نقشه‌ها و توطئه‌های شوم دشمنان قسم خورده اسلام، مؤثر واقع شود، چرا که بنا به عقیده حضرت آیه الله مصباح «دامت برکاته» سهل‌ترین راه کار دفاعی در برابر تهاجم فرهنگی، احیای هیئت‌ها و جلسات مذهبی است، آن جا که می‌فرماید: «ساده‌ترین و واجب‌ترین کاری که از عهده هیچ کس ساقط نمی‌شود، خواه پیر باشد یا جوان، مرد باشد یا زن، احیای جلسات مذهبی است و هر جلسه مذهبی که پیشش ما را نسبت به اسلام و ارزش‌های آن اندکی بالاتر ببرد، یا دست کم در همین حدی که هست نگه می‌دارد، واجب است در آن شرکت جویم»^۳.

دولت استعمارگر انگلیس پس از مطالعه و تحقیق و پژوهش دقیق جهت به دست آوردن راه کارهای مؤثر برای ضربه زدن به اقتدار و توانمندی اسلام، خصوصاً مذهب تشیع، به این نتیجه می‌رسد که آنچه سبب اقتدار مسلمین به ویژه شیعیان شده است عبارت است از: وحدت شیعه و سنی؛ دوری از تعصبات قومی و نژادی؛ دلبستگی و علاقه به عالمان دین بر بنیان عقیده و ایمان؛ بر پا داشتن مراسم عزاداری امام حسین «علیه السلام»؛ تشکیل اجتماعات و ایراد خطابه و تأثیرات انکارناپذیر آنها بر رفتار مردم^۴.

۱. خمینی، روح الله، «صحیفه نور»، صص ۷۰-۶۹.

۲. بیانات مقام رهبری در تاریخ ۴/۱۳۷۸.

۳. مصباح یزدی، محمدتقی، «تهاجم فرهنگی»، تحقیق و نگارش عبدالجواد ابراهیمی، ص ۱۷۳.

۴. مویدی، محمد محسن، «خاطرات همفر، جاسوس انگلیس در ممالک اسلامی»، صص ۷۵-۷۳.

بنابراین دلیل اینکه، فریاد عالمان آگاه دینی نسبت به آسیب‌های هیئت‌های مذهبی بلند است، آن است که دست دشمن را برای آسیب‌رسانی به گوهر ناب ارزش‌های قرآنی که باید با همه وجود از آن محافظت کرد و نسل به نسل و به دور از آفات، آن را منتقل نمود، کوتاه نمایند. بنابراین به طور کلی، از آنجا که هر قانون یا سنت اسلامی در گستره تاریخ در معرض دستبرد آفت و تحریف بوده، و از طرف گروه‌ها و افرادی سوداگر به جهل و خرافات آلوده شده است، این خیزش‌ها و هیئت‌های مذهبی نیز از این گونه آسیب‌ها و چالش‌ها مصون نمانده‌اند. در شهر تبریز نیز با توجه به جایگاه مذهب تشیع و شور و شعور موجود در میان شهروندان تبریزی، این سنت دیرین اسلامی با شکوه و جلوه هر چه تمام‌تر وجود دارد؛ به طوری که برطبق آمار سازمان تبلیغات اسلامی بیش از هزار هیئت مذهبی در این شهر فعالیت می‌کنند. اما آن چه که در این میان مورد توجه و کنکاش نگارنده و پژوهش حاضر قرار گرفته است، آسیب‌شناسی این هیئت‌ها و بررسی چالش‌هایی است که این نهادهای مردمی مذهبی را تهدید می‌نماید. در این راستا تلاش نگارنده بر این است که با توجه به محدودیت‌های عدیده موجود در این مسیر، با تکیه بر استنادات کاملاً میدانی و حضور در میان مردم و نمونه‌ها و شواهد عینی به بررسی چالش‌ها و آسیب‌های شکلی و صوری، مدیریتی و محتوایی هیئت‌های مذهبی کلان‌شهر شیعه پرور تبریز پردازد و در این راه پر فراز و نشیب آن چه خستگی را از تن نگارنده خواهد زدود، کار آمدی پژوهش حاضر در راستای بیداری و تنبه نسل جوان و دست اندرکاران و مسئولین و تک‌تک کسانی است که بدنه اصلی این هیئت‌ها و نهادهای مقدس مذهبی و اسلامی را تشکیل می‌دهند.

باشد که مقبول آستان مقدس زهرای اطهر و فرزند بزرگوارشان، بزرگ علم‌دار هیئت و نهضت عظیم حسینی، مهدی صاحب زمان (عج)، قرار بگیرد.

فصل اول

کلیات و تعاریف

گفتار اول: کلیات طرح تحقیق

بیان مسأله

این حقیقت که اهل بیت پیامبر (ص) به ویژه سید الشهداء علیه السلام از محبوب‌ترین شخصیت‌های بشری در بین همه اقوام جهان، با تمام تنوع و تعدد مذاهبشان، به ویژه جوامع مسلمان و در رأس آن‌ها تشیع است، نیاز چندانی به اثبات ندارد. برای درک بهتر این حقیقت کافی است در ایام محرم و صفر به گستردگی مجالس عزاداری در شهرهای مختلف کشور عزیزمان ایران، از جمله شهر تبریز نظری بیندازیم. و اینکه از ناحیه ذات اقدس الهی در احادیث قدسی و نیز از سوی چهارده معصوم (ع) سفارش زیادی به برپایی مجالس عزاداری ائمه معصومین و سیدالشهدا (ع) شده است، حاکی از نقش عظیم این کار در احیای دین و زنده نگهداشتن آن است و چه بسا هیچ عملی به اندازه برپایی مراسم و هیئت‌های عزاداری اسلامی در حفظ دین از انحراف و از هجوم بی‌امان دشمنان اسلام برای نابودی دین و همچنین توسعه فرهنگ دینی مؤثر نبوده و نیست. به عبارت دیگر می‌توان چنین مجالسی را مهم‌ترین وسیله برای صیانت از کیان دین و جامعه اسلامی و نیز بسط روح دین و دینداری دانست.

اما از طرفی با توجه به کارکردهای کلیدی و مهم این نهادهای مردمی و مذهبی و نقش سازنده آن‌ها در تحکیم پایه‌های مستحکم فرهنگ اسلامی، بدیهی است که همواره در هر برهه از تاریخ، با آسیب‌ها و چالش‌هایی روبه‌رو گردد و دشمنان دیرین اسلام و قرآن در صدد نفوذ در بدنه اصلی هیئت‌ها مذهبی برآمده و بدین وسیله با وارد آوردن آسیب‌های چه بسا جبران‌ناپذیر بدان، فرهنگ اصیل اسلامی را با چالش‌های جدی روبرو سازند.

پژوهش حاضر، با موضوع (بررسی آسیب‌ها و چالش‌های هیئت‌های مذهبی شهر تبریز) می‌کوشد تا به بحث و بررسی پیرامون شناخت آسیب‌ها و چالش‌های موجود در هیئت‌های مذهبی شهر تبریز، با تکیه بر مطالعات و بررسی‌های میدانی صورت گرفته، به آسیب‌شناسی مشکلات هیئت‌های مذهبی شهر تبریز پرداخته و به صورت مستدل در جهت رفع چالش‌ها و آسیب‌های مورد نظر، راهکارهای عملی کارآمدی را در این راستا، پیش روی مبلغان و پژوهشگران این حیطه قرار بدهد.

ضرورت بحث

ایجاد شکاف‌های عمیق بین آموزه‌های اصیل اسلامی و آیین‌ها و مفاهیم ارزشمند عزاداری در قالب هیئت‌های مذهبی از یک سو و به دنبال آن دورشدن نسل جوان از فرهنگ ناب قرآنی و عاشورایی، نگارنده را برآن داشت تا با انتخاب موضوع پژوهش حاضر به بررسی چالش‌ها و آسیب‌هایی که هیئت‌های مذهبی شهر تبریز را تهدید می‌کند، پردازد.

سؤال اصلی

کدام آسیب‌ها و چالش‌ها هیئت‌های مذهبی شهر تبریز را تهدید می‌کند؟

سؤالات فرعی

- ۱) هیئت‌های مذهبی شهر تبریز به لحاظ شکلی و ظاهری با چه آسیب‌هایی روبرو هستند؟
- ۲) چه آسیب‌هایی درحوزه مدیریتی هیئت‌های مذهبی شهر تبریز وجود دارد؟
- ۳) کدام آسیب و چالش‌هایی، هیئت‌های مذهبی شهر تبریز را از حیث محتوایی مورد تهدید قرار می‌دهد؟

سؤالات فرعی‌تر

- ۱) چه آسیب‌هایی درسخنرانی‌های هیئت‌های مذهبی شهر تبریز وجود دارد؟
- ۲) چالش‌های موجود در عزاداری هیئت‌های مذهبی شهر تبریز کدامند؟
- ۳) آفت‌هایی که نحوه مداحی هیئت‌های مذهبی شهر تبریز را مورد تهدید قرار می‌دهد، کدامند؟
- ۴) سوء مدیریت در هیئت‌های مذهبی شهر تبریز چه تبعات منفی را در پی دارد؟
- ۵) چه آسیب‌هایی در زمان بندی و نحوه مکان یابی هیئت‌های مذهبی شهر تبریز وجود دارد؟
- ۶) چه موانعی درتأثیر شناخت و معرفت دینی هیئت‌های مذهبی شهر تبریز وجود دارد؟
- ۷) چه آسیب‌هایی در بصیرت سیاسی و اجتماعی هیئت‌های مذهبی شهر تبریز وجود دارد؟
- ۸) موانع شناخت مبانی ارزش قیام امام حسین (علیه السلام) در هیئت‌های مذهبی شهر تبریز، کدام است؟
- ۹) سوء استفاده از امکانات و منابع مالی هیئت‌ها چه پیامدهای منفی دارد؟

فرضیه تحقیق

الف) فرضیه اصلی:

برخی آسیب‌ها و موانع (انحرافات فکری، سوء مدیریت، محتوای مخالف آموزه‌های اسلامی) در هیئت‌های مذهبی شهر تبریز به کارکرد مناسب آنها خلل وارد می‌کند.

ب) فرضیه کمکی:

- سوء مدیریت و آسیب‌های محتوایی، برخی هیئت‌های مذهبی شهر تبریز را به چالش جدی کشانده است.
- افراط و تفریط، بعضی هیئت‌های مذهبی شهر تبریز را با مشکل جدی مواجه کرده است.
- موانع متعددی تأثیر مطلوب هیئت‌های مذهبی را کمرنگ نموده و موجب انحراف در میان قشرهای مردم شده است.

- عدم توجه به مبانی ارزشی، سیاسی و اجتماعی آموزه‌های دینی موجب کج روی برخی هیئت‌های مذهبی در حوزه‌های مختلف شده است.

اهداف و فوائد تحقیق

الف) شناسایی آسیب‌های موجود در هیئت‌های مذهبی شهر تبریز.
 ب) ارائه راهکارها و پیشنهادات مناسب به مسئولین و دست اندرکاران، جهت رفع چالش‌ها و آسیب‌های هیئت‌های مذهبی شهر تبریز
 ج) تأثیر مطلوب فعالیت هیئت‌های مذهبی در سطوح مختلف شهر تبریز و اصلاح انحرافات صوری و محتوایی حاکم برخی هیئات مذهبی، فایده مهمی است که از این تحقیق مورد انتظار است.

پیشینه تحقیق و امتیاز این پژوهش

در بررسی سابقه موضوع پژوهش، با وجود قدمت دیرینه هیئت‌های مذهبی شهر تبریز و برگزاری مجالس عزاداری و مولودی ائمه معصومین (ع)، این نتیجه حاصل گردید که، در باب آسیب شناسی و چالش‌هایی که در کمین این هیئت‌ها وجود دارد، تحقیق و پژوهش خاصی صورت نگرفته است و ضروری می‌نمود که تحقیق دامنه داری در این زمینه صورت پذیرد. البته لازم به توضیح است که، در خصوص عزاداری و سوگواری امامان شیعه و سید و سالار شهیدان، کتاب‌هایی نظیر «حماسه حسینی» و «تحریفات در واقعه تاریخی کربلا»، نوشته شهید مطهری، «تاملی در نهضت عاشورا» نوشته رسول جعفریان و «عزاداری جدید و عزاداری صحیح» نوشته نیکنام، «شیوه‌های نوین عزاداری» نوشته حسن کاشانی، «عاشورا شناسی» نوشته مجید اسفندیاری، «آسیب شناسی عزاداری» نوشته دکتر مرتضی فاطمی و چند کتاب و تألیف دیگر که در فهرست منابع نیز به آن‌ها اشاره شده است، اجمالاً در این حوزه به رشته تحریر درآمده است؛ اما آن چه که حائز اهمیت است، اینکه، امتیاز رساله حاضر میدانی بودن و شمول و فراگیری همه جانبه آن می‌باشد و نیز اختصاصی بودن پژوهش در حیطه هیئت‌های شهر تبریز است. نگارنده در این رساله کوشیده است تا دامنه فراختری در زمینه آسیب شناسی هیئت‌های مذهبی شهر تبریز به دست اندرکاران هیئت‌ها، مبلغان، ائمه جمعه و جماعات و مراکز تصمیم ساز ارائه نماید.

جامعه آماری و گروه نمونه

به طور کلی نمونه‌ها را می‌توان در دو مقوله وسیع احتمالی و غیراحتمالی جای داد. انتخاب نمونه احتمالی به مدد عامل شانس انجام می‌شود. هدف از نمونه‌گیری احتمالی تعمیم، افزایش تعمیم‌پذیری با انتخاب

نمونه‌های معرف است. انتخاب تصادفی مهم‌ترین حالت نمونه‌گیری احتمالی است. در این رساله نمونه‌گیری احتمالی به صورت یک مرحله‌ای بوده که سیستماتیک (منظم) هستند.^۱

۸۰ نفر از شهروندان تبریز، براساس برخی شاخص‌ها همانند سطح تحصیلات، ارتباط با نهادهای دینی مختلف همچون حوزه، سازمان تبلیغات اسلامی، مساجد و گردانندگان آن‌ها، به صورت تصادفی، جهت انجام بررسی‌های میدانی مورد نظر سنجی قرار گرفتند.

کاربرد نتایج تحقیق

از نتایج پژوهش حاضر، مراکز مختلفی می‌توانند بهره‌برداري کنند که در زیر به چند نمونه از آن‌ها اشاره می‌گردد:

(الف) سازمان تبلیغات برای برنامه ریزی مناسب و حل مشکلات هیئت‌ها.

(ب) حوزه‌های علمیه جهت تربیت کادرمناسب برای اداره علمی و دینی هیئت‌های مذهبی.

(ج) کانون‌های فرهنگی مساجد جهت برقراری ارتباط مؤثر و کمک به حل مشکلات هیئت‌ها.

(د) ائمه جمعه و جماعات.

گفتار دوم: مفهوم شناسی

الف. هیئت مذهبی

هیأت مذهبی، تشکیلاتی است مردمی، متشکل از اعضای شامل جوانان، میانسالان و کهن سالان، زن و مرد که اساساً با محوریت هدف ترویج فرهنگ قرآن و عترت و زنده نگهداشتن سنت عزداری در ایام شهادت سید و سالار شهیدان حضرت ابا عبدالله الحسین (ع)، تحت ساختار منسجم مردمی به صورت تشکیلاتی و یا غیر تشکیلاتی، با روال اجرایی برنامه‌های هفتگی، ماهانه، فصلی و یا سالانه فعالیت می‌نماید.^۲

در هیئت‌ها مؤمنان برای تعظیم شعایر الهی و احیای امر اهل بیت (ع) نام و یاد و سیره و روش اهل بیت در جامعه به تعلیم و تربیت دینی، اخلاقی خود به برگزاری متناوب جلسات مذهبی شامل قرائت قرآن، سخنرانی دینی و ذکر توسل اهل بیت عصمت و طهارت، محوریت عزاداری امام حسین (ع) اقدام می‌کنند.^۳

۱ - جان استورات میل، نظام منطق از استدلال علی، ص ۳۳.

۲ - مجله خیمه، اردیبهشت و خرداد ۱۳۸۳، شماره ۱۲ و ۱۳.

۳. محدثی، جواد، «فرهنگ عاشورا»، ص ۶۵.